

Zapliniti, postreljati, ubiti: konec človečnosti in univerzalizem podvojene govornice sovraštva do muslimanov in Judov

Abstract

Gas, Shoot, Kill: The End of Humanity and the Universalism of the Double Language of Hatred Against Muslims and Jews

The article deals with hateful anti-refugee comments made by Slovenian users on social media platforms and compares them to the anti-Semitic discourse in contemporary Germany and the United Kingdom. It should be noted that the article does not treat these comments as being specific to the Slovenian environment in any way. The hatred, which can be universalized as the relationship between antisemitism and anti-refugee xenophobia (or Islamophobia), contains a number of homogenous elements. The cultural, religious, economic and conspiratorial motives behind the hatred and fear of the Other were formed in a similar fashion when it comes to both the hatred of Jews, and especially after 2015, the hatred of refugees. If the former is distinguished by the characteristic contempt for Jews, the latter is dominated by anti-Muslim and Islamophobic sentiments. However, the discursive features and metaphors are remarkably similar in both cases, and the expressions of hatred, racism, xenophobia and intolerance against refugees have transformed into open approvals of Hitler, fascism, Nazism, and the Third Reich, as well as a fascination with the horrific acts of the Holocaust, genocide, extermination, suffering, torture and killing. The paper attempts to show, at the level of concrete analysis, the similarities of the two public discourses and how Islamophobic discourse has adopted the linguistic apparatus developed by antisemitism, while also refreshing it and radicalizing it further. The analysis of the refugee (or the migrant) and the Jew in the language of hatred points to many analogies: just as we presumably needed an awakened leader (Führer) to deal with the Jews, we now need a new Hitler to deal with the refugees; the figure of the former was replaced

by the figure of the latter. From this, we can conclude that Islamophobic discourse fundamentally overlaps the antisemitic discourse: the refugee today is occupying the position of a threatening Jew. The relatedness of both discourses contributes to the consolidation and normalization of Islamophobia in the public space as a form of new racism and thus provides rationalization for a belief system that unambiguously triggers sympathy for the Holocaust, genocide and killing, only this time based on Islamophobic prejudices against refugees.

Keywords: anti-Semitism, Islamophobia, Jew, refugee, social media, hate, xenophobia, hate speech, discourse

Boris Vežjak is an Associate Professor at the Faculty of Arts, University of Maribor, and a member of the editorial board of the Journal for the Critique of Science, Imagination, and New Anthropology (vezjak@yahoo.com).

Povzetek

Članek obravnava nekatere jezikovne podobnosti med slovenskimi spletnimi komentarji na družbenih omrežjih, sovražno usmerjenimi proti beguncem, za katere sicer predpostavlja, da niso v ničemer specifični le za slovensko okolje, in elementi sodobnega antisemitskega diskurza v sodobni Nemčiji in Veliki Britaniji. Sovraštvo, ki bi ga lahko univerzalizirali kot razmerje med antisemitizmom in begunsko ksenofobijo ali islamofobijo, vsebuje številne ključne homogene elemente: kulturne, verske, ekonomske in zarotniške motive za sovraštvo in strah pred Drugim, ki so se na podobne načine razvili v odnosu do Juda in predvsem po letu 2015 v odnosu do begunca. Če pri prvem prevlada značilen prezir do Judov, ga pri drugem nadomeščajo protimuslimanska in islamofobna čustva. Diskurzivne značilnosti in metaforika so sorodni do te mere, da se je diskurz sovraštva, rasizma, ksenofobije in nestrpnosti v odnosu do beguncev spremenil v odkrito odobravanje Hitlerja, fašizma, nacizma in tretjega rajha ter v fascinacijo nad grozljivimi dejanji holokavsta, genocida, iztrebljanja, sistematičnega stradanja, mučenja, pobijanja ali zaplinjevanja kot možnih metod uporabe. Obravnava begunca (migranta) in evropskega Juda pokaže na številne jezikovne analogije: tako kot potrebujemo prebujenega vodjo, ki bo opravil z Judi, je zdaj napočil čas, da bo Hitler opravil z begunci; figuro prvega je nadomestila figura drugega. Iz tega lahko sklepamo, da je v islamofobnem diskurzu, ki se prekriva ali ujame z antisemitskim, begunec zavzel položaj ogrožujočega novodobnega Juda, sorodnost med diskurzoma pa prispeva k učvrstitvi in normalizaciji protiislamizma v javnem prostoru kot oblike novega rasizma in s tem k racionalizaciji sistema prepričanj, ki posredno nedvoumno goji simpatije do holokavsta, genocida in ubijanja – v tem primeru na podlagi protiislamističnih predsodkov do beguncev.

Ključne besede: antisemitizem, islamofobija, Jud, begunec, družbena omrežja, sovraštvo, ksenofobija, diskurz

Boris Vežjak je izredni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru ter član uredništva Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo (vezjak@yahoo.com).

Uvod

V članku se posvečam primerom »viralne« islamofobije in nestrpnosti med slovenskimi uporabniki družbenih omrežij, za katere ugotavljam, da so na las podobni klasičnemu antisemitskemu žargonu. Ker ambicija prispevka ni empirična kvantitativna analiza, temveč opozarjanje na nekatere jezikovne in diskurzivne sorodnosti v jezikovnih rabah antisemita in islamofoba, sem analiziral predvsem tiste izjave v presečišču obeh diskurzov, v katerih nastopa figura Adolfa Hitlerja kot nesporna evokacija rešitelja težav, ki so se nakopičile v Evropi in svetu: tako kot je Hitler uspešno »rešil« težave z Judi, bi jih moral danes tudi z muslimani, običajno prezentiranimi skozi njihov status beguncev in migrantov. Za potrebe osnovne teze o sorodnosti diskurza bi moral oba tipa izjav primerjati v istem okolju in sorodnem mediju (družbenih omrežjih), vendar sem se ob pomanjkanju dovolj široke domače evidence antisemitskih stališč zadovoljil z vzorcem in vzporednicami nekaterih tujih praks v Nemčiji in Veliki Britaniji.

Figura Hitlerja zavzema nepričakovano, toda osrednje mesto v radikalnem islamofobnem sovražnem govoru na slovenskih družbenih omrežjih (Vezjak, 2018). V svojih analizah sem poskušal pokazati, da lahko najdemo veliko diskurzivnih sorodnosti med sovražno retoriko, usmerjeno proti Judom in muslimanom (Vezjak, 2019). Skladno s tem postavljam tezo, da antisemitizem in iz sovraštva do islamskega begunca izvirajoči protiislamizem večkrat povezujejo številne diskurzivne značilnosti in da je podobnost med njima utemeljena na isti matrici sovraštva. To se usmerja v tipiziranega Drugega, za katerega Žižek v primeru Judov ugotavlja, da gre za fetišistično izključitev (Žižek, 2009: 101–102), v primeru begunca pa avtor sledi istemu principu.

K obravnavi antisemitizma in islamofobije

Islamofobija je bila doslej opisana kot sovraštvo v obliki nasilnih napadov na podlagi stereotipnih posplošitev o islamu, ki lahko povzroči diskriminacijo (Abdelhady in Malmberg, 2019: 111) ter vsebuje prakse izključevanja in vključevanja na podlagi skupinskih delitev na »nas« in »njih«, pri čemer izključevalni sistemi legitimirajo diskriminacijo ter pripadnike izključene prakse problematizirajo in marginalizirajo (Wodak, 2008: 55). V Evropi obstaja od križarskih pohodov (Renton in Gidley, 2017: 6), v zgoščeni obliki pa se protiislamizem kot oblika ksenofobije znova pojavi predvsem po 11. septembru 2001, zlasti kot posledica množičnega prihoda muslimanov na Zahod

konec 20. stoletja, po iranski revoluciji, tudi po nizu ugrabitev in nekaterih terorističnih dejanjih v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja, po napadu na Svetovni trgovinski center ter seriji terorističnih akcij Al Kaide in v zadnjem času Islamske države (Lean, 2012: 82). V ozadju islamofobnih motivacij je osrednja teza Samuela Huntingtona (2005) iz leta 1993 o trku civilizacij. Z njo se je strah pred orientalizmom, kakor ga je definiral Edward Said (1996), razširil v mednarodno okolje na ravni močne politične in družbene razlage s stigmatiziranjem islamske družbe kot nevarne, šibke in primitivne, sploh pa takšne, da jo mora Zahod v imenu lastnega preživetja ustaviti. Kasneje je Huntingtonova ideja paradigmatsko in na trenutke pandemično postala sestavni del širokega javnega diskurza povsod po svetu, pa tudi akademskih in intelektualnih razprav, zlasti v Evropi in ZDA.

Od 11. septembra 2001, predvsem po terorističnih napadih v Evropi in t. i. begunskem valu po letu 2015, so se muslimani soočali z obsežnimi pritiski, število incidentov, povezanih z njimi, je začelo naraščati, islamofobni diskurz je prešel v normalizirani del javne govornice in percepcije islama. Tovrstne izjave in ravnanja pa so bili največkrat posledica posplošujočega neupravičenega strahu in neznanja, pa tudi političnih in ekonomskih interesov ali preišljenih kampanj. Z njihovo pomočjo so ksenofobno obarvana čustva in sovrašтво postali del stereotipiziranih predstav in javne recepcije, legitimirale pa so jih politične razprave o varnosti posamičnih držav in vsenavzoč pojav radikalizacije. Velik del sodobne literature o islamizmu se zato osredotoča na pojav islamskega ekstremizma in džihadističnega terorizma (Roy, 2007; Veldhuis in Staun, 2009; Koopmans, 2015). Politična ali religiozna radikalizacija v obliki vzpostavitve heteronomnih sistemov prepričanj, predsodkov in izraženih mnenj, ki med drugim tvorijo jedro islamofobije in z njo povezanega sovražnega govora, vodi do normalizacije radikalizacijskih procesov v družbeni sferi. Ti se manifestirajo v javni recepciji in diskurzu, s tem pa generirajo kompleksne in dinamične oblike religijskega in drugih vrst stereotipiziranja, ki končno prehajajo v protiislamistično razpoloženje. Množičnost javnega islamofobnega diskurza kaže, da se je z vznikom t. i. begunskega vala v Evropi islamofobija začela dodatno širiti kot oblika novega orientalizma, pospremljenega s podobami barbarstva, neposrednega nasilja, vprašanji posilstva in splošne družbene nevarnosti (Love, 2009; Kaya, 2011).

Lean (2017: 66) v svoji analizi protiislamizma opozarja tudi na izrazit porast in močnejšo vlogo družbenih omrežij, ko pravi, da razprave o islamofobni blogosferi ne morejo spregledati vse pomembnejšega mesta družbenih medijev. Ti so nadomestili tradicionalno oglaševanje in množične medije ter vedno bolj oblikujejo dominantne oblike javnega mnenja; in čeprav je bil v preteklosti pomemben Facebook, v zadnjem času kot platforma izstopa

Twitter, ki je tako ključnega pomena za posredovanje islamofobnih sporočil množici. Če lahko protiislamizem na ravni jezikovne rabe hitro prepoznamo v čustveno obarvanih izrazih, usmerjenih proti muslimanom, zlasti v primeru sovražnega govora z izrazito sovražnim prizvokom, je pri antisemitizmu, kjer pričakujemo manj neznank, navzočih več težav. Prva zadeva dvojno naravo antisemitske nestrpnosti. Že nekaj avtorjev je vsaj posredno opozorilo na nujnost, da v sovražnem jeziku, usmerjenem proti Judom, razlikujemo med dvema povsem različnima izvoroma antisemitske retorike. Prvega bom poimenoval nacistični (ali klasični) antisemitizem, drugega pa sodobni antiizraelizem, čeprav se lahko pojavi v nekaterih točkah prekrivata. Ob tem velja, da antisemitizem ne govori samo o negativnih stališčih in sovražnosti, temveč vzpostavlja tudi specifični način razmišljanja o Judih in o svetu (Bachter, 2019: 88).

Antisemitizem ima dolgo zgodovino, sploh v srednjem veku in s pomembnim segmentom religioznega antisemitizma. Rasni in biologistični antisemitizem, ki je nekaj posebnega in novega, pomeni stanje, kjer ne pomaga niti sprememba vere, poroka ali pripadnost razredu, zato bom štel predvsem nacistični antisemitizem za klasično pojavno obliko tovrstnega antisemitizma, kakršnega najbolje poznamo od 19. stoletja dalje in doseže vrhunec v nacizmu. Definiramo ga lahko kot skupek prepričanj o manjvrednosti Semitov oziroma Judov, ki sega od političnih do gospodarskih vzgibov ter se odraža v sovraštvu in nestrpnosti do njih. Nacističnemu antisemitizmu je lastna fascinacija nad Hitlerjem. Na drugi strani bom za sodobni antiizraelizem štel izjave in stališča, kakršna so v zadnjih letih izražali protestniki ob sinagogah v Franciji in Nemčiji, ko so nastopali v podporo Palestini in vzklikali parole, kot so »Mort aux Juifs!« (»Smrt Judom!«) ali » Hamas Hamas, Juden ins Gas!« (» Hamas, Hamas, Jude v plinske celice!«). Značilne antiizraelske izjave v zadnjih letih se pojavljajo predvsem ob eskalacijah konflikta med Hamasom in izraelsko vojsko. Tako je bilo tudi pred leti, ko je to privedlo do vnovičnega vojaškega spopada, v katerem je, kot ugotavlja Furlan (2016), umrlo 2.200 Palestincev, od tega več kot 1.400 civilistov. Čeprav antisemitizem in sodobni antiizraelizem nista nujno neločljivi kategoriji, je slednji največkrat vzročno povezan z okupacijskimi dejanji in agresijo izraelskih obrambnih sil v Gazi, vsebuje izjemno čustvene odzive, velikokrat je politično obarvan s podporo Palestini ter temelji na obsodbah izraelske vlade in vojske. Odnos in sovraštvo do Judov utemeljuje z militantnim ekspanzionizmom na palestinskem ozemlju ter predvsem z nestrpnim in rasističnim ravnanjem s tam živečimi muslimani in Arabci.

Furlan (2016) dodaja, da se predsodki in sovraštvo do Judov velikokrat začnejo v modusu govoric; pri tem, čemur pravim antiizraelizem, gre za

»govorice o Izraelcih«, kar spominja na slovito Adornovo definicijo: »Antisemitizem so govornice o Judih« (Adorno, 2007: 44). Čeprav je antisemitizem danes velikokrat desničarsko motiviran, lahko izenačevanje z antiizraelizmom, ki je pogosto spodbujen z levičarstvom in podvržen nevarnosti, da bomo v njem uvideli predvsem zahtevo po tem, da Izrael kot država nima pravice do obstoja, prizadene spomin na žrtve holokavsta in zareže v zgodovinski spomin genocida nad Judi. Nehoteni učinek izenačevanja obeh pojavov vzdržuje in legitimira prvega, torej »osnovnega«, ter ga ohranja pri življenju. Govornice o sodobnem Izraelu v kombinaciji s konspiracizmom in konstrukcijo nekakšne misteriozne sile z veliko močjo, s svojimi po svetu dobro razvejanimi lobiji ter interesnimi skupinami, ki obvladujejo svetovni trg in mednarodno politiko, krepijo zlobno podobo Juda kot nevarnega Drugega in intenzivirajo občutek nadvlade Izraela in ideje o judovski zaroti svetovnih dimenzij. Če slovenske razmere kažejo, da za konstrukcijo nevarnega Drugega v obliki begunca praktično ne potrebujemo navzočih beguncev, saj smo tranzitna država z zelo skromnim številom takih, ki bi zaprosili za azil ali v državi tudi ostali, se je smiselno vprašati, ali ta nevarni Drugi ne funkcionira predvsem na imaginarni ravni in tako, da mu dejansko (realno) sploh ni treba obstajati v obliki neposredne grožnje. Zato bi lahko govorili o koncepciji »strahu pred begunci brez navzočega begunca«; antisemitski ekvivalent podobnega, torej »strahu pred Judi brez Juda«, je bil že večkrat izpričan, o čemer piše tudi Pelikan (2006).

Naj kot dokaz navedem zgodovinski primer Poljske, kjer po drugi svetovni vojni skoraj ni več Judov, a je bila medijska in »javna« domišljija kljub temu obsedena z judovsko navzočnostjo v vladi, parlamentu in medijih; govorimo lahko o nekakšni antisemitski paranoji. Pred vojno je bila Poljska središče svetovnega judovstva, saj je tam živelo več kot tri milijone Judov. V holokavstu jih je umrlo najmanj 2,9 milijona. Leta 1991 je Poljska imela 38 milijonov prebivalcev, od tega samo 10.000 Judov, delež se je zmanjšal zlasti v Varšavi. Pred vojno je bilo približno 30 odstotkov prebivalstva Varšave judovskega, po holokavstu pa je v mestu ostalo samo od 300 do 400 Judov. In ko po izginotju komunističnih gospodarjev nista takoj nastopila mir in blaginja, je bil za poljske težave v veliki meri okrivljen neobstoječi Jud. Psihiater Jerrold Post (2005) opisuje dogodek, ko je imel pred dogovorjenim intervjujem z vodilnim poljskim sociologom priložnost obiskati koncentracijsko taborišče Auschwitz-Birkenau, kraj najhujših pobojev med holokavstom ter spomenik človeške nehumanosti in zverinskosti do sočloveka. Po vrnitvi v Varšavo si je ogledal spomenik borcem iz varšavskega geta, na katerem je bil nov grafit: »Samo mrtev Jud je dober Jud.« Avtor se je kasneje tistega popoldneva srečal s poljskim kolegom in ga zaradi še svežega dokaza tlečega

antisemitizma vprašal, kako je mogoče, da je tako močan antisemitizem še vedno prisoten, ko pa tam praktično ni več Judov. Njegov odgovor je bil: »Ah, temu pravimo platonski antisemitizem.« Postovo čudenje, na kaj meri, je pripeljalo do pojasnila: »Če je platonska ljubezen brez seksa, je platonski antisemitizem antisemitizem brez Judov.«

O nekaterih značilnostih antisemitskega diskurza v današnji Nemčiji in Veliki Britaniji

Najnovejša raziskava Agencije Evropske unije za temeljne pravice z naslovom *Izkušnje in zaznavanje antisemitizma: drugo poročilo o diskriminaciji in zločinih iz sovraštva proti Judom v Evropski uniji v letu 2018* je pokazala, da se je antisemitizem danes zлил s široko javno sfero in da se nenehno reproducira ter v nezmanjšani meri vključuje in širi negativne stereotipe o Judih. Že biti Jud preprosto poveča verjetnost, da se bo oseba morala soočiti s številnimi zlorabami, neodvisno od tega, kam bo šla in kje bo sodelovala ali se angažirala. Primerjava rezultatov za leti 2012 in 2018 je pokazala, da anketirani antisemitizem dojemajo kot vedno večjo težavo. 9 od 10 (89 %) anketirancev v raziskavi za leto 2018 je menilo, da se je antisemitizem v njihovi državi v zadnjih petih letih povečal; več kot 8 od 10 (85 %) jih meni, da je to resna težava. Kot najbolj problematičnega ga ocenjujejo na spletu in družbenih omrežjih (89 %), sledijo javni prostori (73 %), mediji (71 %) in politično življenje (70 %). Najpogostejše antisemitske izjave, na katere naletijo, vključujejo stališča, kot so: Izraelci se do Palestincev vedejo kot nacisti (51 %), Judje imajo prevelik vpliv in moč (43 %), Judje za svoje potrebe izkoriščajo dejstvo, da so bili žrtve holokavsta (35 %). Anketirani na takšne izjave največkrat naletijo na spletnih straneh (80 %), v tradicionalnih medijih (56 %) in na političnih dogodkih (48 %).

Nekaj podatkov o »viralnem« antisemitizmu najdemo v poročilu *World Jewish Congress and Vigo Social Intelligence z naslovom »Poročilo o vzponu antisemitizma na družbenih omrežjih 2016«* (World Jewish Congress in Vigo Social Intelligence, 2016), ki sicer ni izdelano za vsako leto, a pade v čas začetka vrhunca begunske »krize« v letu 2015 in kasneje. Registriranih je bilo 382.000 antisemitskih objav v obdobju od leta 2016 do februarja 2017; preštete so bile tiste, ki niso bile izbrisane. To pomeni več kot 1.000 objav dnevno na vseh platformah družbenih medijev, v povprečju 43 na uro ali eno objavo vsakih 83 sekund. Leta 2016 je bilo 154.000 objav, ki so vsebovale simbole ali znake, ki se nanašajo na holokavst na ponižujoč način ali

se sklicujejo na Hitlerjev režim, kar pomeni 422 objav na dan oziroma 18 na uro. Najpogostejši tovrstni simboli so se nanašali na nacistične vzklike Hitlerju (na primer »Heil Hitler«, »Sieg Heil«) ter uporabo svastike in meme tipa »Zaplinimo jude«, ki je kot simbol uporabljen predvsem na instagramu: leta 2016 so našteali več kot 1.000 omemb.

Schwarz-Friesel in Reinharz (2017: xiv) v analizi jezika »antisemitskega uma« v sodobni Nemčiji ugotavljata, da je splet postal največji in najvplivnejši propagator protijudovskih izjav; to velja zlasti za družbene medije. V njih najdemo vrsto primerov, kot je naslednji: »Ti grdi majhen Jud, podgana človeštva, zapliniti bi morali vse genetsko prepoznane judovske kriminalce« ali »Judje so krivi za čisto vse, zato jih moramo iztrebiti na vse možne načine, ki so na voljo«. Primera sta dva od tisočih, ugotavljata avtorici, ki jih lahko najdemo v spletnih komentarjih in na forumih za čitanje, na Twitterju, Facebooku in drugod. Tudi nekateri drugi komentarji se nanašajo na Jude: »Čas je, da pravi Ariji uporabijo plin! [...] HEIL HITLER!« (Schwarz-Friesel in Reinharz, 2017: 131), »Ponudil ti bom imenitno uplinjenje v Auschwitzu!« (ibid., 2017: 251) ali »Spet je prišel čas, da pravi Ariji uporabimo plin!« (ibid., 2017: 268). Včasih je uporaba plina namenjena tudi Izraelcem: »Izraelci so podgane tega sveta, zastрупimo jih s ciklonom, tako kot se to dela s podganami« (ibid., 2017: 268). Takšen antisemitski diskurz je danes, kot se zdi, v veliki meri podvojen in se kaže tudi v novem, protimuslimanskem diskurzu.

Slovenci glede antisemitske propagande niso izjema. Različne oblike antisemitizma na Slovenskem obstajajo od konca 19. stoletja (Pelikan, 1997). Za potrebe primerjave protiislamskega diskurza v slovenskem javnem prostoru z jezikovnimi značilnostmi antisemitskega diskurza sem za izhodišče vzel domače uporabnike družbenega omrežja Facebook in prvega primerjal s poročili o obstoju antisemitizma v sodobni Veliki Britaniji. Organizacija CST (Community Security Trust) s sedeži v Londonu, Manchesteru in Leedsu že od leta 2004 izdeluje letna poročila, v katerih opozarja na napade na angleške Jude ter zbira podatke o antisemitskem delovanju. Spodaj taksativno naštevam nekatere izbrane primere izjav iz njihovih poročil zadnjih let (2014–2018), ki bi jih lahko šteli za skrajno antisemitske, saj vsebujejo neposredno zahtevo po vzpostavitvi režima, podobnega tretjemu rajhu, ali vsaj njegovo neprikrito odobravanje:

- (1) »Zakurimo vse Jude.«
- (2) »Hitler je bil j**eno največji!«
- (3) »Hitler je imel prav.«
- (4) »Ubil te bom, ti j**eni Jud!«
- (5) »Vaše vedenje prepriča milijone ljudi, da je imel Hitler prav.«

(6) »Na žalost so na denar pohlepni paraziti, podobni razvitemu raku. Judje so kot j**eni rak.«

(7) »Heil Hitler, zaplinimo vse Jude.«

(8) »Hitler je bil dober po duši, saj je ubijal Jude.«

(9) »Moral bi jih ubiti Hitler.«

(10) »Jaz sem Hitler in uplinil vas bom.«

(11) »Adolf Hitler je imel prav« (Community Security Trust, 2018).

(12) »Judje so smeti, crknite.«

(13) »Poklicali bom Hitlerja. Poklicali bomo Hitlerja, da vas ubije.«

(14) »Hitler ni ničesar storil narobe. Judje so najslabša veroizpoved na svetu.«

(15) »Muzej Auschwitz je goljufiva zadeva, narejena zato, da bi prikriła dejstvo, da so plinske komore le povojni izmislek« (Community Security Trust, 2017).

(16) »Pošljite svoje Jude v Auschwitz, saj že dlje časa mirujejo (ni jih veliko ostalo, ker sem preostale že ubil). Tam jih bomo zaplinili in poslali trupla na ogled, kar bo nagnalo preostale Jude iz vaših krajev. Poslali vam bomo še brezplačno svastiko v spomin na čas, ki ste ga preživeli v mojem taboru.«

(17) »Kje so plinske komore, kolega?«

(18) »Hitler prihaja.«

(19) »Prosim, vse jih pobijmo. Na zdravje, Hitler!«

(20) »Vi, Judje, zakaj vas Hitler ni pobil vseh, ko je imel priložnost?«

(21) »V plinske celice z njimi!«

(22) »Pobijmo cioniste!«

(23) »Zaplinimo Jude!«

(24) »Sovražim vas, j**eni Judje, želim si vas čim več pobiti« (Community Security Trust, 2016).

(25) »Presneti Judje, želim vas pobiti, pokončal vas bo, udaril vas bo z lopato in vas pokopal.«

(26) »Kakšna škoda, da ne moremo vrniti Hitlerja, morali bi vas vse iztrebiti.«

(27) »Kako si želim, da bi se vrnil Hitler.«

(28) »Hitler je imel pravo idejo. Res škoda, da je nekatere pustil preživeti.«

(29) »Hitler je delal pravo stvar.«

(30) »j**eni Judje. Hitler ni storil vsega, moral bi vas vse pobiti.«

(31) »Pobil bom vse Jude, povejte jim.«

(32) »Kje so plinske komore, znebimo se vseh teh pankrtov, do zadnjega« (Community Security Trust, 2015).

(33) »Postreljal vas bom čisto vse, Judje!« (Community Security Trust, 2014).

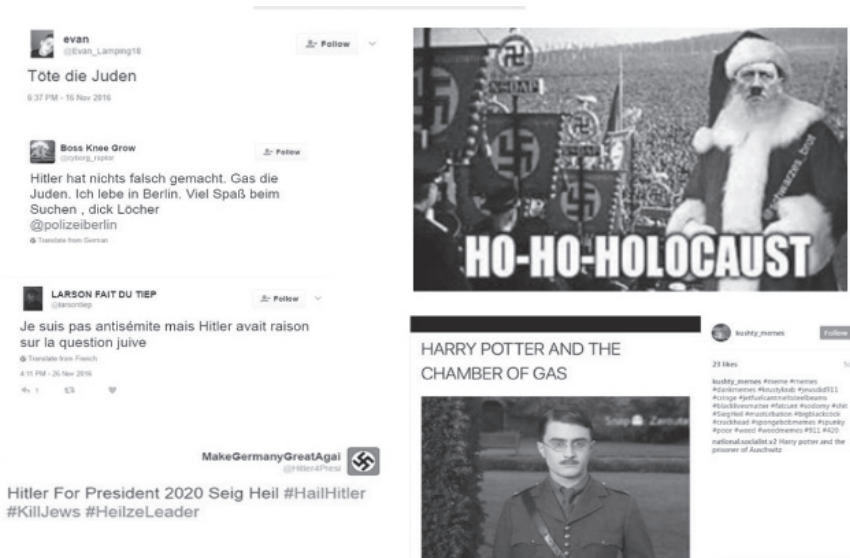
(34) »Nisem antisemit, toda Hitler je imel prav glede vprašanja antisemitov.«

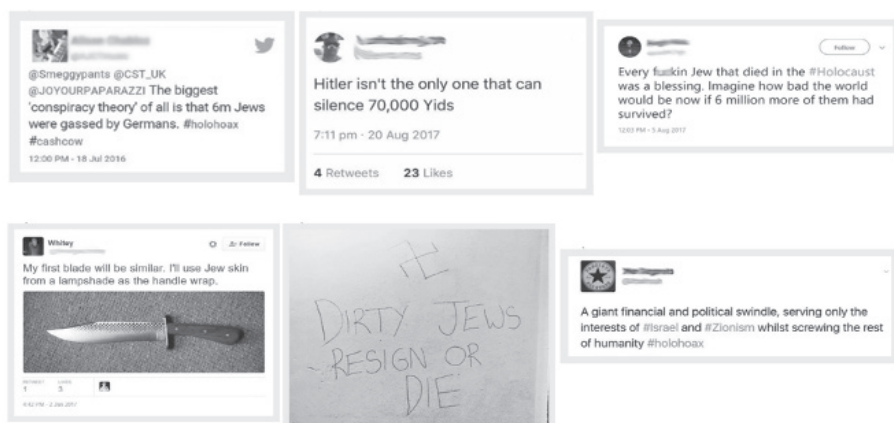
(35) »Ubijmo jude.«

(36) »Hitlerja za predsednika 2020. Naj živi zmaga (Sieg Heil).«

(37) »Harry Potter in plinska komora« (World Jewish Congress in Vigo Social Intelligence, 2016).

V navedenih izjavah opazimo izjemno veliko stališč, ki izražajo pričakovano fascinacijo nad Hitlerjem (2, 19, 26, 28, 36), vendar še bistveno več takšnih, ki so zgolj poklon njegovim preteklim dejanjem in izraz spoštovanja do njih, velikokrat pa zgolj prikimavanje njegovemu preteklemu ravnanju (3, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 18, 29, 30, 34). Razmeroma malo antisemitskih zapisov izraža pričakovanje novega prihoda Hitlerja (18, 27, 34). Prevladuje neposreden motiv ali pobuda za pobijanje Judov (1, 4, 8, 13, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 33, 35), omembe koncentracijskih taborišč so dokaj redke (15, 16) in zdi se, da so bolj povezane z zanikanjem holokavsta. Omembe vredne so tudi žaljive oznake za Jude, ki sodijo v klasični arzenal nacizma: *Judje so rak, paraziti in smeti* (6, 12), česar v islamofobnih izjavah, kot bomo videli v nadaljevanju, ne zaznamo v takšnem obsegu.

Slika 1: Primeri iz poročil o antisemitskih incidentih v Veliki Britaniji. Vir: Community Security Trust, 2014–2018 ter World Jewish Congress in Vigo Social Intelligence, 2016.

Islamofobija med slovenskimi uporabniki družbenih omrežij

Najprej k besedilni evidenci ksenofobnega odnosa do beguncev na slovenskih družbenih omrežjih, kjer izstopa ideja obujanja Hitlerja, ki jo najdemo pri slovenskih uporabnikih Facebooka. Zakaj prav takšna izbira? »Na svetovnem spletu nikoli nič ne umre,« pravi Rosenfeld, avtor knjige *Hi Hitler! – How the Nazi Past Is Being Normalized in Contemporary Culture* (2015: 7). Profili na Facebooku, blogi, njemu posvečene spletne strani in njegov digitalni »jaz« bodo preživeli in na ta način je Hitler ves čas med nami, ugotavlja Rosenfeld (ibid.: 44).

Družbena omrežja so danes eden od promotorjev svobode govora na spletu, omogočajo izražanje političnih in družbenih mnenj na bistveno bolj odprt način, a na drugi strani to pomeni nevarnost pojavljanja določenih trendov, saj se zdi, da je meja med svobodo govora in sovraštvom v obliki širjenja sovražnega govora vse bolj zamegljena. Ob anonimnosti uporabnikov se položaj še poslabša. Spodaj citirane izjave so bile med avgustom in decembrom 2015 objavljene na omrežju Facebook in vse se nanašajo na tedaj aktualno prehajanje beguncev skozi Slovenijo v začetnem zenitu t. i. begunske krize v Evropi. So sicer le manjši delež zapisanih stališč slovenskih uporabnikov, izbran po naključnem vzorcu, toda pomembno je poudariti,

da avtorji niso anonimni in da svoje identitete niso prikrili. Vzorec, navajam namreč le majhen izbor, je uporabljen v predstavitvene namene. Poudariti velja, da izjave niso s Facebook profilov sovraštva (angl. *hate pages*), ki bi bili namenjeni izražanju radikalnih stališč in širjenju ksenofobije ter bi povezovali navdušence nad radikalnimi desničarskimi skupinami ali privržence neonacističnih gibanj, ampak izključno z osebnih profilov. To razkrije, da stališča avtorjev predstavljajo prepričanja širših množic, ki niso bila deležna predhodne ideološke indoktrinacije. Navajam 30 dokumentiranih izjav, ki prepoznavno vsebujejo fascinacijo nad tretjim rajhom in Hitlerjem ter nekatere druge asociacije in s tem močno spominjajo na klasični nacistični antisemitizem:

(1) »Samo za v Auschwitz! Za drugam niso ...«

(2) »Prepozno za meje ... so že tu ... Hitlerja je treba obudit od mrtvih ... bi kaj hitro porihnal ...«

(3) »Mauthausen, pa skupinsko tuširanje ...«

(4) »Dachau, Auschwitz ... še so ohranjena za ponovno vselitev. Ljudje, vem, grdo je slišat iz mojih ust, ampak če hočemo dobro našim otrokom, bodo morale evropske države, res, res, ampak res nekaj konkretnega narediti za zaščito naših ljudi. Nisem rasist, samo to se ne more zgoditi v Evropi. Milijon ljudi, pa kaj ste nori? Kam se jih bo dalo? Kdo jih bo hranil? Če pride do vojne, upam da EU zmagaja, pa čeprav veliko ljudi misli, da so vodilni v Evropi židi ...«

(5) »Vse v koncentracijska taborišča zapreti, prekleti gnoj od naroda nima kaj v EU za iskat ...«

(6) »Ne, no, ljudje, če so pa ubogi begunci ... joj, joj, Adolf, reinkarniraj se!«

(7) »Včasih, ko vidiš te realne slike in izjave policije ... si želiš, da bi se zbudil Hitler in postavil železno zaveso na našo mejo s Hrvaško.«

(8) »Hitler je bil krut vodja, a je nespoštljivim pokazal, kje jim je mesto. Pa tudi svoj narod je naučil spoštovati in ceniti svoj narod in svojo zemljo! Kljub krutemu ravnanju je bil spoštovan in uspešen vodja!«

(9) »Auschwitz sameva že vrsto let, pa tudi dimnike bi bilo treba počasi spucati.«

(10) »V Auschwitz peljati, gamad!«

(11) »Spustiti plin noter.«

(12) »Gamad usrana. Jaz bi namesto teh centrov naredila plinske celice in jih v to lifrala. Mater, ej.«

(13) »Še obstajajo plinske celice?«

(14) »Še kako bo Evropa pogrešala 'mein fuehrerja' Adolfa Hitlerja! A, jebi ga, sovražni govor sem dal!«

(15) »Kje si, Hitler? Vse postreljat!«

(16) »Vseh 5000, kolikor jih je v Sloveniji, zapreti v plinsko celico ...«

(17) »Na vlake. In to tovarne vagone, pa 'direkcijon' v Dachau.«

(18) »Plinske celice so rešitev!«

(19) »Tukaj je naš Lebensraum! Oni se naj prilagajajo nam, ne pa mi njim. Dela se pa glih obratno, imajo skoraj več pravic kot mi in to se mirno gleda in dovoli. Iztrebli nas bodo, to je njihov cilj. Ma kje si Hitler, ko ga rabiš? On bi že zrihtal.«

(20) »Po mojem mnenju bo cel bližnji Vzhod začel migrirati. To pomeni, da bo Evropa kmalu propadla. Žal nam manjka nek tak vladar, kot so ga imeli Nemci 45. leta.«

(21) »Plinske celice, pa direkt noter zvoziti vso gamad hudičevo.«

(22) »Vse v taborišča s plinskimi tuši!«

(23) »Beguncem je treba samo podganji strup dati za žreti ali pa v plinsko komoro zapreti ... smrt beguncem, svoboda Slovencem.«

(24) »Spet bo treba peči zakuriti v koncentracijskih taboriščih, da bodo tile zgoreli in migrirali čez dimnik ...«

(25) »Rabili bi enega Hitlerja, da jih vse pospravi prav na hitro ... še od svoje plače bi dal denar za municijo.«

(26) »Plin spustiti, ker drugače bomo mi počasi tepeni in zabodeni, saj jih je iz ure v uro več, kaj pa naši ubogi otroci.«

(27) »Oprostite, samo dajmo Dolfeta zbuditi, če sami ne znamo.«

(28) »Kje je sedaj Hitler?«

(29) »Treba je odpreti Auschwitz, pa jim zaželeli dobrodošlico ... in se zaposlim takoj, da jih stuširamo... bando muslimansko!«

(30) »V Evropi je vstal Hitlerjev duh, ki bo tokrat poenotil prebivalstvo in odplaknil imigrante, od koder so ti prišli! Ljudje v Evropi niso naivni, tako kot si predstavljajo politiki v Bruslju. Lahko lažeš nekaj časa desetim ljudem, ne moreš pa večno lagati vsem ljudem.«

V luči fascinacije nad Hitlerjem ugotavljam (Vežjak, 2018), da se protibegunska ksenofobija manifestira v nekaj skupnih diskurzivnih značilnosti. Naj jih nekaj naštejemo: nenavadno velik del stališč neposredno poziva k »obuditvi« nacističnega voditelja Hitlerja (izjave 2, 6, 7, 8, 14, 15, 19, 20, 25, 27, 28, 30). Zanje je značilno, da si ga predstavljajo v nekakšnem »hiberniranem« oziroma spečem stanju, kot nekoga, ki se mora samo še prebuditi (7, 27) ali ga moramo sami obuditi v življenje (2). Izkazano je »pogrešanje« in izražena potreba po njegovi intervenciji proti beguncem (14, 15, 19, 25), zaradi tega pa bi se moral reinkarnirati (6). Eden od avtorjev (8) z velikimi simpatijami podaja opis njegove uspešne zgodovinske poti in s tem utemeljuje potrebo po njegovem vnovičnem prihodu, avtor druge izjave (30) pa prepozna, da

je duh nacističnega vodje že med nami, da je že vstal in da bo uspešno »odplaknil migrante«. Vse naštete ideje neposredno asociirajo na ikono vodje tretjega rajha in nesporno izžarevajo očaranost nad njim ter določeno obliko neprikritega oboževanja. V njem vidijo edino zares uspešno osebo – uspešnost je tu istovetna z »izbrisom« beguncev –, ki bo znala rešiti problem prihoda beguncev v Evropo, tako kot je že storila z Judi. Povedano drugače: na njegove zločine proti človeštvu in holokavst slovenski uporabniki Facebooka gledajo z velikim občudovanjem in ponosom, na trenutke pa ga po domače in prijateljsko imenujejo za Adolfa (6) in »Dolfeta« (27).

Naslednja značilnost je omenjanje nacističnih koncentracijskih taborišč kot rešitve t. i. begunske krize ali sredstva za »izničitev« beguncev. Ti so velikokrat označeni z žaljivimi izrazi, kot sta »gnoj« (5) in »gamad« (10, 12, 21). Med taborišči se omenjajo tri, vsa so v slovenskem zgodovinskem spominu in prostoru dovolj znana: Auschwitz, Dachau in Mauthausen. Da bi morali begunce deportirati in zapreti vanje, meni zelo veliko uporabnikov (izjave 1, 3, 4, 5, 9, 10, 17, 22, 24, 29). Nekateri med njimi ob tem neposredno navedejo še predlagani način usmrtnice, drugi ne. Tisti, ki ga omenjajo, koncentracijska taborišča največkrat povezujejo s plinskimi celicami in komorami. V tem smislu uporabo plina kot način predlagane usmrtnice omenjajo avtorji izjav 3, 11, 12, 13, 16, 18, 21, 23, 24, 26 in 29; včasih to storijo z omembo dimnikov, ki jih je treba »spucati« (9), ali z domisljico, da bodo poslej begunci pač migrirali skozi dimnik (24). Manjše število uporabnikov Facebooka predlaga streljanje (15, 25) ali uporabo podganjega strupa (23).

V splošnem bi lahko dejali, da je evokacija podobe Hitlerja kot rešitelja največkrat pospremljena z asociacijo na koncentracijska taborišča in plinske komore, pričakovanje njegovega prihoda pa spremlja občutek, da bo »vse porihlalo« (19) in storil tisto, česar »sami ne znamo« (27).

Podobnost med antisemitskim in islamofobnim diskurzom

V raziskavah Slovenskega javnega mnenja (SJM) na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani se ob značilnem vprašanju, koga ne bi imeli za soseda, v zadnjih dveh desetletjih zelo visoko uvrščajo tudi Judje. Navajam zgolj za primer: v raziskavi SJM za leto 2016 (Toš, 2016) so na vprašanje, koga ne bi imeli za soseda, zabeleženi naslednji rezultati: pri muslimanih 18,6 %, pri Judih 14,9 % in beguncih 33,2 %. Slovenci so največkrat odgovorili, da za soseda ne bi imeli narkomana (75,5 %).

Ob dejstvu, da je antisemitskih izjav v Sloveniji danes razmeroma malo, islamofobnih stališč pa presenetljivo veliko, sem poskušal s primerjavo pokazati, da obstaja pretresljiva diskurzivna in jezikovna podobnost med islamofobnim diskurzom slovenskih uporabnikov Facebooka ter aktualnim antisemitskim diskurzom v sodobni Nemčiji in Veliki Britaniji. Širša analiza bi najbrž pokazala, da slovenski primer ni posebej izstopajoč in da so islamofobna prepričanja v javnem diskurzu v nezmanjšani meri prisotna tudi zunaj Slovenije.

Ob močno zoženem vzorcu se je treba vzdržati posploševanj, vendar zgornja primerjava pokaže, da so tako v antisemitskem kot islamofobnem diskurzu nestrpnost, ksenofobija in sovraštvo usmerjeni v figuro Juda oziroma begunca na način, ki predvideva enako obravnavo: tako kot je edina rešitev »judovskega vprašanja« v smrti, zaplinjanju, uničenju, koncentracijskih taboriščih, uporabi plinskih komor in podganjem strupu (ne po naključju, podgana je znana nacistična metafora Juda), se enake »rešitve« pričakuje tudi v primeru »begunskega vprašanja«.

Prepoznavna je evokacija Hitlerja, ultimativnega uspešnega vodje, ki bo znal »rešiti« težavo z novodobnimi Judi, saj se je že izkazal s svojo učinkovitostjo v času tretjega rajha. Razlike obstajajo: »pričakovanje« novega prihoda in »reinkarnacije« Hitlerja je v navedenih incidentih celo manj pogosto pri britanskih antisemitih kot slovenskih islamofobih, podobno pa velja tudi za domislice o vnovični uporabi koncentracijskih taborišč. Empirično analizo v veliki meri omejuje omenjena dvojna konceptualna narava antisemitizma, saj sta danes z njo skoraj dosledno na enak način obravnavana klasični antisemitizem in protiislamizem, ne da bi med pojavoma ločevali. V tem smislu zaznana sorodnost zadeva prvega, medtem ko ni mogoče govoriti o podvojitvi širjenja sovraštva, ki bi zadevala sionizem in sodobni Izrael, saj razlikovanje med Judi in Izraelci ni vpeljana. Skupna točka obeh je nedvomno fascinacija nad zgodovinskimi dosežki nacizma in Adolfom Hitlerjem, pri čemer v kontekstu te analize puščam ob strani fenomen, ko se islamski radikalizem in nacistični antisemitizem prepoznavata in priznavata proti skupnemu sovražniku – Judom. Prihaja do povezave dveh radikalnih gibanj, ki sta idejno popolnoma nasprotni.

Tudi Kompatsiaris in Mylonas (2015) odkrivata veliko jezikovnih podobnosti med protijudovskim in protimuslimanskim sovraštvom pri pripadnikih grške skrajno desne in fašistične stranke Zlata zora. Njihov besednjak se, tako kot v primeru Hitlerjeve Nemčije, nanaša na migrante, Jude in boljševike; pripisujejo jim »nečistost« in grožnje, da bodo uničili narod. Protibegunski politični propagandi olje na ogenj nedvomno prilivajo prav politiki;

Stanley (2018: 92) je podrobno poročal, kako je Trump mehiške begunce povsem izmišljeno obtožil, da so posiljevalci. Toda ali obstaja bolj strukturalna razlaga za to, da se protiislamizem v večplastnih oblikah islamofobnih, sovražnih in nestrpnih izjav približuje antisemitizmu?

Slavoj Žižek ponuja psihoanalitično pojasnitev. V članku *Jacques Lacan's Four Discourses* (Žižek, n. d.) spomni na Lacanove navidezno nezaslišane izjave, tj. da je možovo ljubosumje celo takrat, ko je tisto, kar trdi o svoji ženi, res, na primer da spi z drugimi moškimi, patološko. V tem smislu bi lahko rekli, dodaja avtor, da četudi bi bila večina nacističnih trditev o Judih resnična (da izkoriščajo Nemce, zapeljujejo nemška dekleta), bi bil antisemitizem nacistov še vedno patološki, saj zastira pravi razlog, da so antisemitizem potrebovali za ohranitev svojega ideološkega položaja. V primeru antisemitizma je védenje o tem, kaj Judje v resnici so, strogo vzeto ponarejeno in nepomembno; edino, kar na mestu resnice šteje, je vednost, da nacist figuro Juda potrebuje zaradi ohranitve svoje ideološke podstat. Žižek tudi na drugih mestih, izrecno v primeru beguncev, vzpostavlja analogijo z Judi: rasistična fantazma mora po njegovem prikriti antagonizme v Realnem, zato nacizem potrebuje figuro Juda, ki figurira kot fetiš za prekritje družbenega neravnovesja, tistega »resničnega« antagonizma. Jud postane kriv in odgovoren za vse družbene antagonizme (Žižek, 1997: 10).

Antisemitizem zato nujno deluje z izključevanjem: Jud funkcionira kot fetiš, njegova podoba je ponujena kot motnja, ki naj zakrije prave socialne in politične konflikte. Žižek izpelje izjemno nevarno izenačitev fašizma z antisemitizmom (Žižek, 2009: 67; 2018: 33); fašizem zanj ni zgolj modna muha, uporabna za diskreditacijo drugače mislečih, nadomestilo za mišljenje, ampak je iskanje fašista danes dokaz, da smo slepi za prave družbene probleme natanko tako, kot je zgodovinski nacizem konstruiral Juda: tako kot nacist (antisemit) demonizira Juda, je iskanje fašizma danes postalo substitut za fetišistično izključitev Drugega, v tem primeru domnevnega fašista, da se nam ne bi bilo treba soočiti s pravimi težavami. Antisemitizem je po Žižku inherentno fetišističen; kot fascinantna podoba v preprostem freudovskem smislu nujno potrebuje »izključitveni« lik Juda, da bi ga okrivil za vse zunanje vzroke naših težav, s tem pa zamegljuje imanentno notranje antagonizme v družbi. Na podoben način po Žižkovem mnenju danes figurira tudi podoba begunca, a o tem ima, zelo presenetljivo, povsem nasprotno mnenje, saj begunce pojmuje kot realno zadrego, ki jo skuša reševati z birokratskimi ukrepi, in svari pred veliko solidarnostjo z njimi (Vezjak, 2016). Antisemitizem in protiislamizem po Žižku torej nenadoma ne delujeta več po strukturalno enakih psihoanalitičnih načelih fetišistične izključitve.

Slika 2: Primeri protiislamističnih izjav slovenskih uporabnikov Facebooka ob izbruhu t. i. begunske krize 2015. Vir: Facebook.

Povezanost antisemitizma in islamofobije je epistemološka in politična (Renton in Gidley, 2017: 6), podobnost med antisemitskimi in protiislamističnimi viralnimi izjavami pa ne odpira zgolj prostora tezi, da je islamski begunec ali migrant danes reprezentiran kot novodobni Jud, ampak razpira tudi številna druga konceptualna in spoznavna vprašanja. Eno od njih je preprosto: sta antisemitizem in protiislamizem zgolj obliki nečesa, kar je v svojem temelju generično predhodno obema, sta morda zgolj variaciji iste vrste sodobnega rasizma v dveh uprimeritvah? Je krepitev protiislamizma v tej perspektivi dokaz vnovične moči in zagona fašizma, in to takšnega, ki se generira od spodaj navzgor, ne nujno s pomočjo političnih vodij? Eden izmed možnih strašljivih zaključkov primerjalne analize bi lahko bil, da protiislamizem danes prevzema vlogo zgodovinskega antisemitizma, ga širi, afirmira in končno normalizira. Glede na to, da se sovražni govor v Sloveniji zaradi zakonodajnih omejitev in tožilskih interpretacijskih nesporazumov skoraj ne preganja, nobena od zgoraj navedenih izjav ni bila kazensko preganjana kot izraz nestrpnosti, zato je v javnem prostoru obstala kot ne-sankcionirana in s tem normalizirana. Sodobni islamofobi in protiislamisti, kot smo videli, so »navadni ljudje« iz množice in ne zgolj predstavniki

ultradesničarskih, neonacističnih ali nacionalističnih gibanj, pri čemer neovirano gojijo odkrite osebne simpatije do holokavsta, genocida, ubijanja in končno do reinkarnacije odrešenika, ki se je v človeški spomin zapisal kot eden izmed največjih krvnikov v zgodovini človeštva.

Literatura

- Abdelhady, Dalia in Gina Fristedt Malmberg (2019): Swedish Media Representation of the Refugee Crisis: Islam, Conflict and Self- Reflection. V *Antisemitism, Islamophobia, and Interreligious Hermeneutics: Ways of Seeing the Religious Other*, E. O'Donnell Polyakov (ur.), 107–137: Leiden: Brill.
- Adorno, Theodor W. (2007): *Minima Moralia: refleksije iz poškodovanega življenja*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Agencija Evropske unije za temeljne pravice (2018): *Experiences and Perceptions of Antisemitism. Second Survey on Discrimination and Hate Crime against Jews in the EU*. Dostopno na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-experiences-and-perceptions-of-antisemitism-survey_en.pdf (14. marec 2020).
- Bachner, Henrik (2019): Contemporary Antisemitism in Europe and the Israeli-Palestinian Conflict: Connections and Misconceptions. V *Antisemitism, Islamophobia, and Interreligious Hermeneutics: Ways of Seeing the Religious Other*, E. O'Donnell Polyakov (ur.), 87–107. Leiden: Brill.
- Community Security Trust (2014): *Antisemitic Incidents. Report 2014*. Dostopno na: <https://cst.org.uk/data/file/5/5/Incidents-Report-2014.1425053165.pdf> (14. marec 2020).
- Community Security Trust (2015): *Antisemitic Incidents. Report 2015*. Dostopno na: https://cst.org.uk/data/file/1/9/Incidents_Report_2015.1454417905.pdf (14. marec 2020).
- Community Security Trust (2016): *Antisemitic Incidents. Report 2016*. Dostopno na: <https://eurojewcong.org/resources/antisemitic-incidents-report-2016/> (14. marec 2020).
- Community Security Trust (2017): *Antisemitic Incidents. Report 2017*. Dostopno na: <https://cst.org.uk/public/data/file/a/b/IR17.pdf> (14. marec 2020).
- Community Security Trust (2018): *Antisemitic Incidents. Report 2018*. Dostopno na: <https://cst.org.uk/data/file/2/9/Incidents%20Report%202018%20-%20web.1549538710.pdf> (14. marec 2020).
- Furlan, Sašo (2016): Zarota abstraktne rase duha. *Razpotja* VII/23: 29–34.
- Huntington, Samuel P. (2005): *Spopad civilizacij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Kaya, Ayhan (2011): *Islamophobia as a Form of Governmentality: Unbearable Weightiness of the Politics of Fear*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).
- Kompatsiaris, Panos in Yiannis Mylonas (2015): The Rise of Nazism and the Web: Social Media as Platforms of Racist Discourses in the Context of the Greek Economic Crisis. V *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*, D. Trottier in C. Fuchs (ur.), 109–148. New York: Routledge.
- Koopmans, Ruud (2015): Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups. A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41/1: 33–57.
- Lean, Nathan (2017): *The Islamophobia Industry: How the Right Manufactures Hatred of Muslims*. London: Pluto Press.
- Love, Erik (2009): Confronting Islamophobia in the United States: Framing Civil Rights Activism among Middle Eastern Americans. *Patterns of Prejudice* 43/3–4: 401–425.
- Pelikan, Egon (1997): *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*. Maribor: Obzorja Maribor.
- Pelikan, Egon (2006): Antisemitismus ohne Juden in Slowenien. V *Jahrbuch für Antisemitismusforschung*, W. Benz (ur.), 185–199. Berlin: Metropol.
- Post, Jerrold (2005): When Hatred is Bred in the Bone: Psycho-Cultural Foundations of Contemporary Terrorism. *Political Psychology* 26/4: 615–636.
- Renton, James in Ben Gidley (ur.) (2017): *Antisemitism and Islamophobia in Europe*. London: Palgrave MacMillan.
- Rosenfeld, Gavriel D. (2015): *Hi Hitler! – How the Nazi Past Is Being Normalized in Contemporary Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roy, Olivier (2007): *Secularism Confronts Islam*. New York: Columbia University Press.
- Said, Edward W. (1996): *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Schwarz-Friesel, Monika in Jehuda Reinharz (2017): *Inside the Antisemitic Mind: The Language of Jew-Hatred in Contemporary Germany*. Waltham: Brandeis University Press.
- Stanley, Jason (2018): *How Fascism Works*. New York: Random House.
- Toš, Niko (ur.) (2016): *Vrednote v prehodu X. Slovensko javno mnenje 2010–2016*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Veldhuis, Tinka in Jørgen Staun (2009): *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- Vežjak, Boris (2016): Evropa in njeni sovražniki: paranoidni elementi strahu pred

islamom in načini njegovega upravičevanja. *Časopis za kritiko znanosti* 44/266: 208–220.

- Vežjak, Boris (2018): Radical Hate Speech: The Fascination with Hitler and Fascism on the Slovenian Webosphere. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*. 295–6: 133–151.
- Vežjak, Boris (2019): Antisemitizem in antiislamizem: o nekaterih jezikovnih podobnostih med njima v javnem diskurzu. V *Migracije v slovanskem prostoru v 20. in 21. stoletju: konferenčni zbornik*, R. Mrvič (ur.), 7–25. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Študentska sekcija.
- Wodak, Ruth (2008): »Us« and »them«: Inclusion/ Exclusion— Discrimination via Discourse. V *Migration, Identity, and Belonging*, G. Delanty (ur.), 54–78. Liverpool: University of Liverpool Press:
- World Jewish Congress in Vigo Social Intelligence (2016): *The Rise of Anti-Semitism on Social Media. Summary of 2016*. Dostopno na: <http://www.crif.org/sites/default/fichiers/images/documents/antisemitismreport.pdf> (14. marec 2020).
- Žižek, Slavoj (1997): *The Plague of Fantasies* (Wo Es War Series). London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2009): *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2018): *Like a Thief in Broad Daylight: Power in the Era of Post-Humanity*. London: Allen Lane.
- Žižek, Slavoj (n. d.): *Jacques Lacan's Four Discourses*. Dostopno na: <http://www.lacan.com/zizfour.htm> (14. marec 2020).